

Köroğlu, Türk kahramanlık destanlarından birisidir. Edebiyatımızda Kitab-ı Dede Korkut, Alpamiş, Tahir ile Zühre, Âşık Garip, Arzu Kamber gibi kendisine geniş bir coğrafyada yaşama imkânı bulmuş eserlerimizden birisidir. Bu eserler asırlar boyunca halkımızı bir yandan eğlendirmiş ve bir yandan da içinde taşıdığı kültür öğeleriyle eğitmiştir.

Günümüz Türklük coğrafyası içerisinde, Köroğlu'nun Türkiye'de yaygınlığı azımsanmayacak ölçüdedir. Bilhassa son otuz yılda yurdun her bir tarafından derlenen muhtelif Köroğlu kolları ve varyantları da bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Öyleki tespit edilen varyantlar, yüzün üzerinde bir sayıya ulaşmıştır.

Destanın teşekkül ile ilgili olarak Habib İdrisi “Çoktur Köroğlu'nun Yaşı” adlı eserinde destanın teşekkülü ve yayılması ile ilgili olarak önemli tespitlerde bulunarak şunları ifade emektedir:

“Bu destan XVI. Yüzyıldan önce teşekkül etmiş ve Türkmenlerin Batı Asya'ya yayılmasından önce ve İslâmiyet'ten önceki devirlere kadar Hazar Denizi ötesi çöllerinde ve Harezm-Esterabat arasında bir menkıbe esasen, Türk-İran mücadeleleri neticesinde meydana gelmiştir.

Bu destan, Göktürklerin Harezm-Esterabad hududunda muhafızlık yapan Oğuzların ve Gürcistan Türkmenlerinin büyük Göktürk destanıdır.

Köroğlu destanı, Türklerin İslâmiyet'e girmesinden evvel Hazar Denizinin ötesi Oğuzları arasında Oğuz-İran mücadelesi sonucunda doğmuş ve daha sonra İslâmiyet'i müteakip Oğuzların Horasan'dan İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya geldikleri sırada, bu sahalarda naklolunmuştur. Nihayet Özbeklerle, Türkmenlerin sıkı münasebete bulunduğu zamanlarda Özbeklere ve onlardan da Kazaklara geçmiştir. Diğer taraftan da Azerbaycan ve Anadolu'ya yayılmış, şeklini değiştirmiş yeni bir destan mahiyetini almıştır.”

Köroğlu'nun **hangi yüzyılda ve nerede** yaşadığı konusu açıklığa kavuşmuş değildir. Köroğlu kollarına bakıldığında onun Azerbaycan, Başkurdistan, Karakalpakistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tataristan, Türkmenistan, İran, Mısır, Kafkasya (Dağıstan, Gürcistan, Ermenistan, Kumuk), Anadolu (Antep, Maraş, Erzurum, Bolu, Kars, Erzurum, Erzincan, Kars, Tokat, İstanbul), Siliste, Bağdat ve Halep'te yaşadığı görülür. Türkçenin pek çok şivesinde anlatıldığı gibi muhtelif dillerde de anlatılmıştır ve anlatılmaktadır. Tarihçi Mustafa Akdağ, Celali İsyanları adlı eserinde Köroğlu'nu Celâli isyanlarında rol almış bir çetebaşı olarak nitelerken Ziya Gökalp Millî Tetebbular Mecmuasının ilk cildinin üçüncü sayısında “Eski Türklerde İctimaî ve Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur” atlı yazısında Köroğlu'nu Sakalara kadar götürür. Zeki Velidi Togan ise Türk Yurdu dergisindeki (S. 7, 1966) makalesinde Köroğlu'nun X. Yüzyıldan önce Batı Afganistan yaşamış birisi olarak gösterir.

Köroğlu hakkında pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen **kimliği** meselesi hâlâ halledilmiş değildir. Bir destan kahramanı mıdır, gerçekten yaşamış mıdır, bir celâlî midir, tarihî şahsiyet midir, âşık mıdır konuları, halledilmesi gereken problem olarak karşımızda durmaktadır. Boratav'ın Köroğlu Destanı adlı eserinde bildirdiğine göre Fransız gezgin Frederic Dubois 1839 yılında yayımladığı Kafkasya ile ilgili kitabında Köroğlu, İran Şahı'nın gözlerini kör ettiği seyisin oğludur. Mevcut kollardaki zaman ve anlatım farklılığı, şiirlerin çeşitliliği onun **muhayyel bir kişi** olduğu sonucuna götürmektedir. Meselenin karmaşık hale gelmesinin sebebi; tespit edilemeyen bir coğrafyada ve tespit edilemeyen bir tarihte yaşamış yiğit / mert / kahraman Köroğlu'nun bütün Türk milleti tarafından sahiplenmesi neticesi eşmetinler vücuda getirilmesi ve muhtelif zamanlarda yaşamış Köroğlu lakaplı kişilerin varlığıdır. Hülâsa Köroğlu Türk muhayyilesinin ortaya koyduğu bir halk kahramanıdır.

Köroğlu, Anadolu halkının da gönlünde yer etmiş; Türk insanın hayalini süsleyen, kahramanlık ruhunu aksettiren mert kişidir. Aslında, Köroğlu kolları dikkatle incelendiğinde müstakil olarak alp

tipini de veli tipini de temsil etmediği görülür. Köroğlu her iki tipi de birleştiren **alperen** olarak kendisini gösterir. Bir bakıma Köroğlu eski ile yeni bileştiren geçiş dönemi kahramanıdır. Anadolu insanı, okuduğu veya dinlediği Köroğlu destanında kendisini bulmuş, içini ferahlatmıştır. Köroğlu, zenginlere ve zalimlere karşı acımasızdır. Fakirin, zavallının daima yanındadır. Halk Köroğlu'nu o kadar benimsemiştir ki saz meclislerinde mutlaka ona yer vermiştir. Hatta âşıkların saz fasıllarını onun türküsü ve ezgisi ile bitirmeleri gelenek haline gelmiştir. Bunun yanında Köroğlu, Karagöz oyununda, Ortaoyununda, Türk Halk oyunlarında da kendisine yer bulabilmiştir.

Elimizdeki Köroğlu **şiiirlerinin** tamamı gerçek Köroğlu'na ait değildir. Farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda farklı âşıklar tarafından Köroğlu taşırılmalı şiiirler ortaya konulmuştur. Sözelgeşi 1585'te Tebriz'de Özdemiroğlu Osman Paşa'ya ağıt söyleyen Köroğlu mahlaslı bir âşık bilinmektedir. Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde Uşşakî adlı bir saz şairinden söz ederken onu çağdaşı olan Köroğlu adlı bir âşıkla karşılaştırmıştır.

Köroğlu ile ilgili ilk derleme ve **çalışmalar** XIX. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. 1830 yılında Tiflis'te yayımlanan "Tifliski Vedomosi" gazetesinin 68. sayısında yayımlanan makale bu alanda ortaya konulmuş ilk makaledir. Bu çalışmayı Rusya Misyonerler Cemiyeti tarafından İran'a gönderilen Aleksandır Hodzko'nun derlemesi izler. Aleksandır Hodzko, Reşt ve Gilan konsolosluk yaparken Âşık Sadık'tan derlediği Köroğlu Destanını Londra'da İngilizce olarak 1842'de yayımlamıştır. Daha sonra Fransızca, Almanca ve Rusça'ya da çevrilen bu çalışma, 13 koldan ibarettir. Metnin orijinali Paris'tedir. Destanın Tiflis, Bakü ve Tebriz'teki yazma nüshaları da yine XIX. yüzyılda istinsah edilmiştir. Azerbaycan'da başlangıçtan itibaren Salman Mümtaz, Veli Hulufu ve Himmet Alizade Köroğlu üzerine önemli çalışmaları ortaya koymuşlardır. Türkiye'de 1829 yılında yazılmış bir cönkün içinde de Köroğlu metnine (94a-110a) yer verilmiştir. Cönk, Sabri Koz'un özel arşivindedir. Ülkemizde Köroğlu'nun taşbaskı kitap olarak basılmış en eski baskısı 1885 tarihini aşır.

Türkiye'de Köroğlu konusunda yapılmış ilk ilmî çalışma Pertev Naili Boratav'a aittir. Boratav "Köroğlu Destanı" bu çalışmasını mezuniyet tezi olarak hazırlamış, 1931'de yayımlamıştır.

Köroğlu'nun asıl ismi Ruşen Ali'dir, ancak Köroğlu lakabı isminin önüne geçerek ona ad olmuştur. Köroğlu denilmesi, bazı sebeplere bağlanmaktadır. Bunların başında babasının gözüne mil çektilirdiği için bu ad ile anılmıştır. İkincisi ise çok farkı bir anlatımla ilişkilendirilir. Köroğlu'nun Türkmen, Kazak, Uygur ve Özbek eşmetinlerinde kadın hamile iken vefat eder ve karnındaki çocukla birlikte defnedilir. Bir süre sonra mezardan çocuk sesi gelir. Çocuğa mezarda doğduğu için Goroğlu denilir. "Gor" Farsça "mezar" demektir.

Boratav, Köroğlu destanı üzerine yaptığı incelemede, Köroğlu kollarının hemen hepsinde işlenen olayların üçlü bir şemaya uygunluğunu tespit etmiştir:

"1) Ya Köroğlu yahut da arkadaşlarından biri bir kızı yahut değerli bir şeyi almak yahut da kendilerinden alınmış bir şeyi kurtarmak üzere düşman ülkesinde veya meçhul bir diyarda bir maceraya atılır.

2) Gittiği yerde tam muvaffak olacağı zaman yakalanır veya arkasından yetişen askere tek başına karşı koyamaz, mağlup olmak üzeredir.

3) Yakalanmışsa; asılmak üzere iken, cenkte ise; bitap düştüğü bir sırada arkadaşları yetişir, düşmanı mağlup ederler; hep birlikte muzaffer olarak Çamlıbel'e dönerler."

Köroğlu destanında önemli bir faktör de **Çamlıbel** (Çembil, Çambil, Jembil, Çandibel, Çenlibel)'dir. Çamlıbel Köroğlu ve keleşlerinin mekân ve olayların başlangıç yeridir. Kazanılan zafer sonrası buraya dönülür. Kimi zaman düşmanlar buraya saldırsa da genellikle saldıranlar başarıya ulaşamaz.

Köroğlu kollarında kahramanlar, diğer destanlarda olduğu gibi fiziki ve ruhi bakımdan idealize edilmiş özellikleriyle dikkat çekicidir. Köroğlu'nun vefakâr, sadık, gözüpek, yiğit, samimi **keleşleri** sayesinde zorlukların üstesinden gelir. Müşkül anlarında, birbirlerine ölme pahasına, yardım ederler ve yardımları karşılıksızdır. Görkemli yapıları ve hünerli davranışlarıyla, bir bakıma içinde buldukları zümrenin temsilcisi durumundadırlar. Hassas ve sanatkâr ruhludurlar. Yeri geldiğinde duygularını

şiiirle ifade ederler. Köse Kenan, Demircioğlu, Ayvaz, Şirin Döne, Deli Hoylu ve GÜdümen gibi önde gelen kahramanlar saz çalıp irticalen şiiir söyleyebilme yeteneğine sahip olan kişilerdir.

Saflikları yüzünden ölümlle burun buruna gelirler, fakat mağlup olmak, kabul edemedikleri yegâne husustur. Emre itaat ederler ve ahde vefaya sadıktırlar. Keleşleri / delileri arasında *Alaybozan, Belli Ahmet, Boynu samıyasığmaz, Bıyıklı Yusuf, Bursalı Topal Dursun, Celâlî Bey, Çopur Sefer, Dağistanlı Hasan, Değirmen Avurt, Deli Ahmet, Deli Abbas, Deli Hasan, Deli Hoylu, Deli Mehdi, Deli Mehter, Dilbilmez, Fırfirik Burun, Geridönmez, GÜdümen, Gürcüoğlu Mehmet, Halaybozan İsabalı, İstanbullu Hüseyin, Kabire Sığmaz, Kayserili Abulobut, Kiziroğlu Mustafa Bey, Koca Arap, Kocabay, Koçak Demircioğlu (İsabalı / Esebalı), Köse Kenan, Lelevütlü, Niğdeli Geyik Ahmet, Postalıbüyük, Reyhan Arap, Tanrıtanımaz, Tepedelen, Tokmakvuran, Toz Kopartan, Tüpdağıtan* gibi isimler zikredilebilir. Bunların çoğu irticalen şiiir de söyleyebilmektedirler.

Köroğlu kollarında gördüğümüz kahramanlar, diğer destan kahramanlarıyla benzerlik gösterir. Destan kahramanlarının kendilerine has nitelikleri olup çok kere destanlara ismini verecek kadar önemlidir. Fizik olarak heybetli cüsseleriyle diğer insanlardan farklı yapıdadırlar. Bileği bükölmez, mağlup edilemez yiğitler olmakla beraber ölümlüdürler.

Köroğlu olsun adamları (keleşleri / delileri) olsun hepsi de destan kahramanlığı özelliğindedir. Yiğitlikte, kendilerinden üstünü yoktur. Sözgeleşi bir ok attıklarında şiş kebab gibi on kişiyi sıraya dizebilirler (Dağistanlı Hasan). Gürz kullandıklarında düşman askerini atıyla beraber yere gömerler (İstanbullu Hüseyin). Attıkları naralarla pek çok düşman askerinin ödünü patlatır, bir harekette 100 düşman askerini bertaraf edebilirler (Hoylu). 60 batman (480 kg.) olan gürzle etrafı, deprem olmuş gibi sarsabilmektedirler (Köse Kenan). Doymak nedir bilmezler (Köroğlu, Demircioğlu). Fiziki yapı itibariyle de normal insanlardan kat kat fazla iriliğe sahiptirler. Hüner ve erdem sahibidırlar ve bazı güçlükleri zekâları sayesinde hallederler.

Onların bir başka özellikleri de vardır ki, o da sanatçı kişiliğe sahip olmalarıdır. Başta Köroğlu olmak üzere, Köse Kenan, Demircioğlu, Ayvaz, Şirin Döne, Deli Hoylu ve GÜdümen gibi önde gelen kahramanlar saz çalıp irticalen şiiir söyleyebilme yeteneğine sahip olan kişilerdir.

Köroğlu'nun özellikleri:

Köroğlu oldukça heybetlidir. Görenlerin korkudan dokuz yerden dudağı çatlar. Gözleri, ağzı, burnu, kulakları, dişleri son derece iridir. Bütün vücudu kıllıdır. Doyma nedir bilmez.

"Adam (Köroğlu), bıyığını kıvırmış, kulağına dolamış, uçları da camuz boynuzu gibi dikeliyor. Gözleri halbur gibi, ağzı arı damı gibi, dişleri kahni gibi, boynu samıya sığmaz."

"(Köroğlu'nun) her tarafını kıl bürümüş... Bir kilim dokunur, dökülen kıllardan."

"Vardı, şu hammış, bu göyümüş, şu yetikmiş deyip de bir sefer "Hooop" dediği zaman (karpuzu) çekirdeğiyle, kabuğuyla yutuyor. Tarlanın üç te birini yuttu... Aldığını atıyor koynuna hemen hemen bir tarafı bir kamyon karpuz aldı."

Köroğlu; heybeti, oburluğu, kuvveti, güçlü narası, iri cüssesi ve babacan tavrı ile bir destani kahramanın bütün özelliklerini bünyesinde bulundurur. Bütün bunların yanında, saftır. Düşmanlarının kendisine kötölük, namertlik edeceğini aklına getirmez. Öyleki, düşman kalesinin yanında uyur.

Köroğlunun bıyıkları, olağanüstü derecede uzun ve gürdür.

"Köroğlu'nun bıyıkları üç kez kulaklarına dolanır, uçları da camız boynuzu gibi dimdik dururdu. Sinirlendiği zaman bıyığının birini alır, çatır çatır yemeğe başlardı."

Köroğlu, bir nalı parmağı ile bükecek kuvvetlidir. Sarayın üst katlarına çıkarken basamağa her bastığında binayı titretir. Ölmüş bir devenin bacağı ile kırk kişiyi rahatlıkla öldürebilmektedir.

"Köroğlu, nalı aldı eline, parmağıyla büküverdi, attı."

"... öyle bir nara attı amma oralar sap gibi sallandı."

Köroğlu, herhangi bir mücadele içinde olmadığı zaman keyfine düşkündür. Zevk ve sefada iken kendini kaybedecek derecede eğlenir.

Köroğlu Dona Hanım'a bir oturmada yedi batman pilavı, yedi batman yufka ekmeği, koyunun sonbahar sütünden yapılmış yedi batman tulum peyniri, yedi tuluk şarap, yedi küp şire, yedi külek bal yediğini söyler. (Bolu Bey ve Koç Köroğlu'ndan)

Ayvaz'ın özellikleri:

Bütün kollarda olduğu gibi, incelediğimiz altı kolda da Ayvaz güzelliği, yiğitliği ve hüneri ile ele alınmıştır.

"Kırat'a biniyor Ayvaz, Çamlıbel'in ovasına iniyor, bir cirit oynuyor ki; o, at en hızlıyla giderken hem iniyor, hem biniyor. Altından giriyor, öbür tarafından çıkıyor."

"Sabah güneş doğuyor. Şöyle bir baktı ki Ayvaz, sarayın salonuna çıkmış, güneşle Ayvaz'ın güzelliği birbirini okşuyor."

Demircioğlu'nun özellikleri

Demircioğlu da Köroğlu gibi doymak bilmez. Paranın yüzündeki rakam ve şekilleri parmağıyla silebilecek kadar kuvvetlidir.

"Bir çuval soğanla biraz ekme getirdi kız. (Demircioğlu) soğanın beş-altı tanesini eliyle eziyor. Ekmeğin beşini birden ağızına alıyor. Bir çuval soğanla, bir çuval ekmeği bitirdi adam."

Demircioğlu, babasının yaralanmasına çok sinirlenerek Kırat'ı ayaklarından tutup havaya kaldırır ve babasına Kırat havadayken onu nallamasını söyler.

Köse Kenan'ın özellikleri:

Sinirlendiği zaman 100-150 kişiyle baş edebilecek kuvvette, ata bindiğinde bir ordu asker kadar toz kaldırabilecek, 60 batman (480 kg.) olan gürzünü kullandığında bulunduğu yeri depremdeki gibi sallayabilecek güçte bir yiğittir.

"Köse Kenan'ın kavgası gürzleydi. Altmış batman ağırlığında gürz kullanırdı, kılıca pek yüzü yoktu. Köse Kenan gürzü cayırdadan sıyırdı..."Yallah! " der de yere vurunca gürzle, Allah etmeye ufak bir deprem oluyor gibi sarsıldı ortalık. Gürzün çukuru on tas buğday alır."

Güdümen'in özellikleri:

Oldukça hızlı hareket eden Güdümen olağanüstü özelliklere sahip olan Kırat'la baş edebilecek kuvvettedir.

"Köroğlu'nun Güdümen'i iki saatlik yolu on dakikada gider, gelirdi. Yemeyle karnı doymazdı."

Dağıstanlı Hasan'ın özellikleri:

Ok atmada çok mahirdir. Bir ok ile birçok düşman askerini etkisiz hale getirir.

"Ya Allah" deyip de bir ok atınca, ok on adamdan geçti, şiş kebabı gibi düzüp geçti."

İstanbulu Hüseyin:

Sinirlendiği zaman baş edilmez birisidir. Düşman askerini atıyla birlikte toprağa gömecek kadar iyi gürz kullanır.

"Hüseyen Efendi acayip gürz kullanıyordu. "Ya Allah" deyip de gürzle vurduğu zaman atla beraber adamı toprağa gömüyor, kafası kalıyor dışarda."

Hoylu'nun özellikleri:

Narası ve kılıcıyla ün yapmış bir yiğittir. Nara attığı zaman pek çok düşman askerinin ödü patlar, ölür. Bir harekette kılıcıyla 100 askeri safdışı bırakır.

"Hoylu'nun narasını duyan adam, zaten korkudan ölüdü. Hem de sır Hoylu'daydı. Hoylu'nun olduğu cengi kazanırdı Köroğlu. Adam bir dolandı, 100 tanesinin kafası gitti."

Kırat'ın özellikleri:

Türk destanlarında at ön planda yer alır. Kültürümüzde atlar renklerine önem kazanır. İncelediğimiz kollardan "Köroğlu'nun Zuhuru Kolu"nda Bolu Beyi'nin dört atı vardır. *Yağız at* yokuşakır *at* rampaya gidemez, *doru at* çalıdan dikenden, *kula at* da taştan gidemez. Köroğlu'nun Kırat'ı olağanüstünlüklere sahiptir. Ab-ı hayattan içtiği için ölümsüzdür. Ardından gelen atların hiç biri ona yetişemez. Ön ayakları bir çınarın tepesine ulaşacak derecede büyüktür. En yüksek surları rahatlıkla aşar. Hatta bu arada suru tahrip dahi eder. Yayıldığı yerdeki otları koparınca kalan yer ekime hazır bahçe gibi olur. Ayağını vurduğu yerde, bir külek buğday alacak kadar çukur açar.

Köroğlu anlatmalarında başta sayı, renk, yer, at, kılıç, ölmezlik suyu, rüya motifleri olmak üzere, kültürümüzde yer alan hemen hemen tüm motiflere yer verilir.

SONUÇ

Köroğlu kollarında kahramanlar, diğer destanlarda olduğu gibi fiziki ve ruhi bakımdan idealize edilmiş özellikleriyle dikkat çekicidir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Köroğlu Destanında karşımıza çıkan kahramanlar, müşkül anlarında ölme pahasına, birbirlerine yardım ederler ve yardımları karşılıksızdır.
2. Görkemli yapıları ve hünerli davranışlarıyla, bir bakıma içinde buldukları zümrenin temsilcisi durumundadırlar.
3. Hassas ve sanatkâr ruhludurlar. Yeri geldiğinde duygularını şiirle ifade ederler.
4. Saflikları yüzünden ölümle burun buruna gelirler, fakat mağlup olmak, kabul edemedikleri yegâne husustur.
5. Emre itaat ederler ve ahde vefaya sadıktırlar.

Köroğlu destanı, bu kadar yüce fikirleri yeni nesillere kazandırması bakımından haklı olarak anıt eser olma hakkını elde etmiştir.

Yüzyıllardır Türk milletinin beyinde varlığını sürdürmüş olan bu ve buna benzer eserlerin mevcudiyeti, bizlerin geleceğe daha güvenle bakmasını sağlamaktadır.

Kaynakça:

- Abbasov, Elçin, *Koroğlu: Poetik Sistemi ve Strukturu*, Bakı, 2008.
- Bayat, Fuzuli, *Köroğlu Şamandan Âşık-Aİptan Erene*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2003.
- Bayat, Fuzuli, *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı-Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- Birdoğan Nejat, *Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, İstanbul, 1996.
- Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- Ekici, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2004.
- Elizade, H[ümbet], (1941), *Koroğlu*, Bakı, (2 Kol).
- Ferhadov, Ferhad Gulamoğlu (1975), *Koroğlu Dastanı*, Bakı, (17 kol),
- Ferhadov, Ferhad Gulamoğlu, *Koroğlu Dastanı*, Bakı, 1975.
- Garriyev, B. A., *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, (Çev. Fikret Türkmen-Muvaffak Duranlı-Feyzullah Rahmankul), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu, 2008.

Hekimoğlu, Güzide (1996), *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas, (Basılmamış Lisans Tezi).

Hekimov, M[ürsel], (1986), *Halgımızın Deyimleri ve Duyumları*, Bakı, (3 kol),

İçel, Hatice, *Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme*, Kömen Yayınları, Konya, 2010.

İdrisi, Habib, *Çoktur Köroğlu'nun Yaşı*, 1994, Erzurum, s. I-II.

İsmayılova, Yegane, *Koroğlu*, Bakı, 1999

Kaftancıoğlu, Ümit, *Köroğlu Kolları*, Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974.

Karadavut, Zekeriya, *Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayını, Bişkek, 2002.

Koz, M. Sabri, *Köroğlu Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

[Makal], Tahir Kutsi, *Köroğlu*, Toker Yayınları, İstanbul, 1975.

Özturan, Hacı Ali, *Maraş Ağzı Köroğlu*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009.

Şamil, Eli, *Koroğlu Dastanı-Eli Kamali Arxivindeki Variantlar*, Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor İnstütüsü Neşriyatı, Bakı, 2009.

Tofikkızı, Elnare, *Koroğlu*, Bakı, 2005.

Uzun, Enver, *Köroğlu*, Trabzon, 1997.

Yıldırım, Dursun, (1983), "Köroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri", *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara, s. 107.

Ziya Gökalp, *Makaleler III / Milli Tetebbular Mecmuası'ndaki Makaleler* (M. Orhan Durusoy) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977.